

Primož Čučnik

“Še celo ko spimo, spreminjamo svet”

Brane Senegačnik: V iskanju izgubljene mere

ŠOU Študentska založba, Ljubljana 1998

(Knjižna zbirka Claritas; 6)

Eseji, zbrani v pričujoči knjigi, so bili po večini že objavljeni. Bodisi kot uvodnik, časopisni prispevek, samostojni esej in celo kot polemika. Ta se je pred dobrima dvema letoma razplamenela ravno na straneh te revije. Šlo je za izmenjavo mnenj in preverjanje ustreznosti metod ob vprašanju *literature in politike*. Če poenostavljeno povzamem, Brane Senegačnik se je v imenu iskanja mere, miselne širine in celostnosti zavzel za družbeno resničnost “*intelektualca*”. To pomeni, za aktivno in jasno izražanje političnih mnenj, izrabo demokratične pravice in možnosti (konec koncev potrebe po *nespecialističnem* pogledu), da “*intelektualec*” glede čim več stvari – in politika je, kot je mogoče sklepati, za Senegačnika eno pomembnejših meril resničnosti – pove, kar si misli. Še več, da se odkrito izreče za *eno ali drugo* politično opcijo.

Vendar kdo sploh je ta intelektualec? Če preberemo Senegačnikovo knjigo, opazimo, da njegova ostra kritika *časa in razmer*, v katerih živimo, zadeva vse prepoznavne filozofske smeri na Slovenskem, redkeje pa je tako jasen pri tako imenovanih *literatih*. Je iz tega mogoče sklepati, da mora biti intelektualec poučen v filozofiji? “*Filozof*” je namreč nekdo, ki se je uril v tem, da bi videl celostno, gradil “*sintezo*”, mislil univerzalno, da bi skratka povezal različne nivoje resničnosti? Ne nazadnje tudi nekdo (čeprav danes to najbrž ni v modi), ki naj bi uzakonjal hierarhijo? Morda je težava v tem, da je Senegačnik, ki pri svojem pojmovanju “*resnice*” ne zamegljuje svojega katoliškega izvora (resnica je “*ena*” in izreči jo je

treba "brezkompromisno"), obenem pesnik, torej literat, to pa v hipu poveča njegove zahteve tudi glede pisateljev, čeprav njegova kritika pesnikov, ali širše, pisateljev, ki jo sicer razvija le na nekaj straneh knjige in ni rdeča nit njegovega pisanja, ni niti približno tako izdelana ali premišljena kot kritika intelektualca. Povsem upravičen očitek celotni knjigi bi lahko bil, da v svojem *razumnem zavračanju* – ki ponekod zadiši po *veselem ničanju* – in kritični lucidnosti do zeitgeistovskih zadev, morda ravno zaradi *dvorezne* prizadevanja za celostnost (ki domuje v sodobni razdrobljenosti resničnosti), včasih preskoči na področja, kjer njene ugotovitve niso tako posrečene in ne zdržijo premisleka.

A naj se vrnem k polemiki, ki jo je kot odgovor na esej Matevža Kosa *Težave s programom* in Toma Virka *Literatura in politika* priobčil Brane Senegačnik. Kaj pomeni apolitično, če to ločimo od *moderne* protipolitičnosti? Zgolj otopelost, nerealistično zanikanje resničnosti? In ali je človek kot *zoon politikon* sploh lahko apolitičen? Predvsem pa, ali je intelektualec kot človek lahko takšen? Spor je bil po mojem mnenju predvsem načelne narave. *Resnica* politike nima kaj dosti skupnega z *resnico* literature, čeprav bi dandanes brez politike ("kulturne politike"?) ta težko shajala. Najbrž je skepsa do politike nasploh za "*pisatelja*" bolj zdrava kot aktivna udeleženosť, obenem pa to ne pomeni nujne apolitičnosti; na primer kot udeleženosť v kakem segmentu politike. Ali povedano drugače, izreči se za kako politično opcijo, kot to stori Senegačnik (avtor slovenske razmere aktualistično "poenostavi" na dve nasprotujoči si opciji, tako gotovo pridobi pri jasnosti, ne reflektira pa tega epohalnega "nelagodja v demokraciji"), pomeni, da si resničnejši v družbenem polju, ki se mu reče politika. Vendar si v tem polju resničnejši tudi s tem, da "*javno*" izraziš skepso do aktualnega političnega dogajanja, sprejmeš celo tako osebno odločitev, da se ne boš udeleževal volitev in podobno. Realno gledano, si dal svoj glas, družbi ali skupnosti pa boš skušal pridati svoj delež na drugačen način, kjer bo kot kriterij resničnosti vrednoteno tvoje siceršnje delo. Kot pisatelj boš na primer sam sebi postavljaj "kriterij resničnosti"; a obenem se ne boš mogel izogniti spraševanju o prednostih in slabostih individualizma, egoizma, ne nazadnje celostnos-

ti svoje osebe, četudi bo politika vanjo vpletena le v ožjem, morda celo minorinem ali zanemarljivem pomenu. Senegačnikov klic po resničnosti je vsekakor upravičen, vendar zavezujočnost njegovega osebnega doživetja "politične resničnosti" ne more biti normativ. Prevelika zaskrbljenost, preveč črno–belo slikanje narodnih vprašanj, potencirana kriza duha – ta dediščina boja za pravičnost, ki je rodila ravno toliko dobrega kot zla – mora biti ravno tako pre-vprašana. Mislim, da obstaja tudi tretji način, ki ravno tako ne zanika bistvene resničnosti. Zato je – "spekulativno" rečeno, kajti ne vem natančno, kdo ta *žival* je! – tudi *nesrečni intelektualec* (sodobni univerzitetni plemič duha?) lahko postavljen še pred kako drugo nalogo, s katero bo prav tako skušal upravičiti *merilo resničnosti*. Vendar morajo to premisliti predvsem tisti, ki se imajo za "intelektualne živali," in obenem trčiti tudi ob paradoks intelektualca pisatelja; to dokazuje, da pri zgornji izbiri besed ni šlo za nedoslednost. Ohranitev vrste je torej v njihovih rokah. Sam pa mislim, da je ravno *resničnost* največje odkritje Senegačnikove knjige, zato bom poskušal slediti njenim stopinjam.

V eseju *Kultura, resničnost, skrivnost* Senegačnik v obliki dialoga ponazarja "tri osnovne usmeritve v sodobni slovenski (pa najbrž ne le v tej) kulturi". Prva je pragmatična miselnost, ki se kaže kot splošno razširjena "oblika življenjskega nazora intelektualno manj izoblikovanih ljudi" in "tudi v delovanju pretežnega dela akademskega sveta", vendar ta splošno uveljavljena oblika pristopa k resničnosti, kljub precejšnjemu vplivu, "nima prave oblikovalne moči". Za drugo miselnost, h kateri se prav gotovo prišteva avtor sam, je značilna "**težnja po racionalnosti**, za katero je ustreznije ime: **pozornost na resničnost**". V filozofski razpravi ta zahteva jasno argumentacijo ali umno utemeljitev njenega manka, v poeziji pa jezik, "ki bo čim bolj oživiljal celostna, presežna izkustva". Bistvena lastnost tretje skupine, ki je obenem deležna največje kritike, pa je **protiracionalnost**. Senegačnik sem uvršča kratko malo vse, kar je na ravni duha pri nas prepoznavnega; po vrsti: "od psihoanalize, mišljenja biti, novoničejanstva do oboževanja naravnega človeka, mehke misli in enostransko poudarjenega mysticizma; skupno jim je, da vsi vidijo v racionalnosti smrtno bolezen sodobne

kulture. Zato zavračajo kompleksno in celovito pojmovanje človeka ter možnost zavezujoče argumentiranega dialoga o bistvenih vprašanjih. Grobo rečeno: racionalnost zamenjujejo z racionalizmom in v umnem zadržanju vidijo namesto pozornosti na resničnost omejevanje le—te na tisto, kar je objektivno dokazljivo, uporabno in koristno ... *namesto skrivnosti, ki jo srečuje v svetu dejavno in zavestno živeči človek, ponujajo v skrivnost spremenjen posamezen element človeškega sveta, ki so ga kot nekakšno steno postavili pred resničnost.*"

Senegačnikovo prizadevanje za to, da bi zanimanje za resničnost ne bilo zgolj površno in pomanjkljivo, obsodi vsako zanimanje za delne resničnosti, ki so zgolj plačevanje računov "duhu časa", postmodernega zamegljevanja redkih svetlih trenutkov, ki zares upoštevajo resničnost in ne samo njeno posredovanost prek "tekstov". S "pozornostjo na resničnost" Senegačnik prav gotovo zadene srčiko problema. Obenem je to tudi osrčje radosti bivanja v svetu, srečevanja s posameznikovo lastno smrtnostjo in človeškega odnosa do presežnega, *drugače drugačnega* Boga. In ko Senegačnik vztraja pri tem, da je začetek iskanja tega drugače drugačnega ravno pri drugem, torej drugačnem človeku, zaradi katerega jaz šele sem to, kar sem; njegova, včasih čez mero zaostrena kritika ne vidi, da ravno ta ostrina zanjo pomeni **upor**, torej **upiranje** kot merilo pozornosti na resničnost. Pri vsej svoji umnosti in argumentirani jasnosti zahteva po političnem angažmaju ne more biti zadosten pogoj resničnosti, ali pač? Pri "odkritju resničnosti" se Senegačnikova opredelitev tega, kaj vse to pomeni, in pri tem bi moral prav gotovo tudi v teh esejih reflektirati širšo razsežnost svoje intelektualno—pesniške osebnosti, izgublja v zanikovanju drugih in drugačnih resničnosti, pri tem pa so stebri njegove lastne resničnosti le uvodni, vmesni ali sklepni citati nekaterih zanj "klasičnih pesnikov", naj omenim le Gottfrieda Bennja in Alojza Gradnika. Iz tega bi lahko sklepali, da je eden osrednjih pogojev te resničnosti tudi pesništvo. Vendar pa je to mogoče samo sklepati, kajti ko bi bilo tako in če bi se avtor tega zavedal, bi moralo njegovo naslednje vprašanje biti: Kako sem in kako naj bom resničen kot pesnik? Kaj je danes resničnost pesništva? Kako lahko pesnik

odgovori na vedno večjo razdrobljenost družbene resničnosti? Kaj se dogaja z besedo v civilizaciji podobe? Iskanje mere in pozornost na resničnost torej zahtevata tudi to, da se vprašamo o razmerju med "pesnikom" in "intelektualcem", in morda bi mu ravno prvo poleg – priročnih citatov, v katerih se skriva nevarnost samo-umevnosti (saj avtor poudarja, da je kot pesnik spoznal nekaj, kar bi želel spoznati tudi kot politična žival) – ponudilo kakšno novo spoznanje približanja resničnosti. Naj navedem primer, Jesihovi soneti, ki jim Senegačnik očita "uslužno posnemanje" govornice *profanuma vulgusa*, so lahko, gledano drugače, tudi "merilo" približanja resničnosti, saj kake pesniške knjige že dolgo časa ni bralo toliko ljudi. Seveda berljivost skriva mnoge druge pasti (pri tem je forma soneta na Slovenskem še posebno velika past in Jesih se je tej pasti izognil ravno s pogovornostjo; drugo vprašanje je, koliko se je tega zavedal), vendar poskus približevanja pogovornemu jeziku v poeziji danes ni nujno nekaj slabega, prej nasprotno, saj je simbolistična tradicija vzgojila poezijo, ki se je od takšnega jezika popolnoma oddaljila, s tem pa je moderna poezija postala skoraj neberljiva in je tako nekritično sprejela vlogo *vpijočega glasu v puščavi*, glasu brez odmeva.

Če povzamem, tudi pesništvo ni in ne more biti samoumevna podlaga intelekta, tako kot bi lahko sklepali iz pogostih sklepnih akordov Senegačnikovih esejev. Tudi pesništvo namreč odpira žgoče vprašanje resničnosti, o katerem je treba razmišljati, in tega ni moč rešiti z zapovedanim begom v družbeno realnost kot nekakšnim nadomestnim kriterijem. Moč se je učiti od pesnikov, ki so znali tudi družbeno resničnost vključiti v samo pesem (pri tem so jasno prekršili vse zahteve domnevne "jezikovne čistosti" ali čiste poezije) ali esej. Ne nazadnje tudi Brane Senegačnik omenja verz iz Miłoszeve Čarobne gore: "*Še celo ko spimo, spreminjamo svet.*" To pa je globoko religiozno – torej nerazumljivo – spoznanje. Zato bi se zdaj dotaknil še enega segmenta Senegačnikovega pisanja, ki se mi zdi zgolj nakazan, saj se njegovo tematiziranje večkrat izčrpa v zanikovanju aktualnih pojavov in pri njihovih nespornih pomanjkljivostih, tako pa se zlahka izgubi ravno mera svetotvornosti in širšega uvida.

Antirealizem, relativizem, ali moralistični skepticizem; vse to je v ostrem nasprotju z verovanjem, v pomenu zaupanja v resničnost ali verjetja v objektivnost sveta. Senegačnik ne skriva svojega realizma, obenem se zaveda potrebne zmernosti, ki jo zahteva to stališče, a moje opažanje se dotika nečesa, kar ni vprašano; pogojno rečeno: ontološkega vprašanja vere. Človeku, ki ni vzgojen v krščanskem duhu, in upam si trditi, da modernemu človeku nasploh – to, kako verovati, ali to, kaj vera je, ni samoumevno. Še več, mislim, da mu celo preučevanje tega, kako so verjeli njegovi predniki ali celo njegovi "daljni predniki" v davnini, ne pomaga kaj dosti. Če pa človek svojo moč in sposobnost za delovanje, če smisel črpa iz vere, torej je ta njegov skrivni in skrivnostni temelj; obenem pa se zaveda tega, da verovati ni preprosto biti in da je še posebno danes to vprašanje izredno zamegljeno in nejasno, potem si mora, in to vnovič v imenu resničnosti, zastaviti tudi vprašanje o možnosti ljubezni, upanja in vere danes. Samoumevnost razvidne *resnice*, ki vodi v delovanje (to ni sporno, pa vendar!), ne sme biti postavljena pred iskanje, ki je tvorno v pomenu tega ontološkega temelja človekove biti. Ne vem, ali je mogoče nekaj, kar človek spozna kot, pogojno, duhovno bitje (na primer s pesništvo), spoznati tudi, spet pogojno, v družbeni resničnosti politike.

Kot sem že poudaril, Senegačnikovo največje odkritje knjige je gotovo težnja po racionalnosti ali pozornost na resničnost. V iskanju izgubljene mere je prizadevanje za celostnost ali univerzalnost, četudi kot ideal, nepogrešljiv argument. V tem kontekstu je treba opozoriti na Senegačnikovo pojmovanje ustvarjalnega dvoma in nepogrešljivega etičnega premisleka, ki je po mojem veliko večja zaloga tako imenovanega intelektualca kot samo družbeno-politično angažiranje. V sklepnem eseju *Žrtev in samoodpoved* se Senegačnik sprašuje o "pozabljenem utopizmu", kjer se ob nepogrešljivosti na videz pozitivnih idealov obenem zaveda tega, da so bili v njihovem imenu žrtvovani milijoni. In kakšni so ideali današnjega časa, ideali "civilizacije užitka in ugodja"? Po avtorjevem mnenju je to ideal absolutnega ugodja čim večjega števila ljudi, ki raste iz neustavljivega pohlepa po razpoložljivem. Senegačnik opozarja na enačenje pojmov ugodja in užitka v psihoanalitični

različici in pokaže neustreznost epikurejske razrešitve, v pomenu "ugodja v miru", ki je v današnjem času vsem dostopne tehnike in prek nje mobiliziranih čustev (ter njihove tehnične otopelosti) skorajda nepredstavljava. Pozitivno vsebino prepoznava v samoodpovedi: "Samoodpoved prebija zidove iluzije o človekovi popolni nesvobodi in postavlja vsakogar pred nenehno soodgovornost zase in v določeni meri tudi za drugega ali celo za ves svet ... Brez samoodpovedi, ki ima korenine v ljubezni do svojega osebnega jedra, v na videz norem spoznanju, da me svet potrebuje, da moram zavestno sprejemati svoje življenje, da bi lahko drugemu razkrival lepoto življenja, po mojem niso rešljiva ključna vprašanja, ki se danes zastavljajo vsakomur nepoljubno in z vso radikalnostjo."

Knjiga se torej končuje z "moralnim" argumentom, to je pomembno tako v smislu celote kot posebne "pozornosti na resničnost", ki ne nazadnje spet kliče po takšnem, jasnem humanističnem odzivu, za katerega se znova in znova izkaže, da je upravičen ravno kot oblika upora – obrnjen beg, klic k redu – proti molku ali iracionalnemu sanjarjenju, ki pomeni privolitev v tržno logiko ali sužnost vsakršnim ponudbam virtualnih svetov, umetniških begov od resničnosti in podobno. Če to prevedemo v nekoliko drugačen jezik, bi lahko rekli, da se mora sodobni človek ozavedeti prednosti svojih dolžnosti pred pravicami, tako da bo v njem oživelo tisto, kar se je zmožno žrtvovati ali sprejemati žrtev, to je nagovor drugega. Vendar pa je v funkcionalistični družbi slej ko prej obsojen na logiko individualizma, zato mora znova premisliti svoj položaj tudi v luči podedovane osame in izvrženosti, ali če končam drugače – tako kot to iz svoje lastne izkušnje povsem prepričljivo počne Senegačnik – v luči tega, kar pomeni stara definicija človeka kot *politične živali* ali družbenega bitja, ki se je znašlo v novih razmerah, kjer pomen Aristotelovega izreka še ni najden, kjer smisel že dolgo ni več nekaj samoumevnega in kjer je bogoiskateljstvo morda edina pot, ki seka neizbežni egoizem. Treba se je upirati, vendar je to, da zgolj "argumentirano zavrremo" vse druge poti ali da ne varujemo nasprotja, bržčas večje slepilo od resnice, ki nam jo odkrivajo prebliski našega razuma.